

Sytuacyjny pomiar osobowości – przewodnik

Wprowadzenie

W Materiale 1 opisano 2 podejścia do osobowości: pogłębiona analiza za pomocą zestawu wymiarów oraz uogólniony opis za pomocą typów. Opis za pomocą wymiarów tworzony jest na podstawie diagnozy psychometrycznej przeprowadzonej przez psychologa. Opis za pomocą typów może być dokonany na podstawie obserwacji przez nauczyciela. W niniejszym materiale przedstawiony jest arkusz obserwacyjny Sytuacyjny pomiar osobowości, służący pedagogom, logopedom i terapeutom pedagogicznym do takiego rodzaju diagnozy. Diagnoza jest oparta na modelu Objawy-Kompetencje-Cechy (OKC) J. Cieciucha i współpracowników (2023a, 2023b).

Diagnoza obserwacyjna oraz psychometryczna

Diagnoza osobowości może być dokonana na podstawie różnych danych. Najczęściej stosowana jest diagnoza za pomocą wystandaryzowanych kwestionariuszy psychometrycznych. Do takiej diagnozy są przygotowani psychologowie, ponieważ wymaga ona (a) znajomości specyfiki opisu różnych obszarów funkcjonowania, np. emocji, motywacji, różnic indywidualnych, (b) znajomości psychometrii z elementami metodologii i statystyki, czyli zasad konstrukcji testów oraz ich stosowania wraz z odnoszeniem do norm psychometrycznych (np. stenowych czy centylowych). Stosowanie testów psychologicznych jest jednak obarczone również pewnymi błędami pomiaru. Przede wszystkim diagnoza jest oparta na deklaracjach osoby odpowiadającej, którą jest diagnozowany uczeń lub ktoś, kto go dobrze zna (np. rodzic lub nauczyciel). Dwa główne problemy z trafnością takich deklaracji to (1) możliwość świadomego zniekształcania odpowiedzi przez osoby udzielające informacji oraz (2) poleganie na pamięci i dostępności wiedzy na tematy będące przedmiotem badania. Oczywiście są pewne sposoby weryfikacji trafności diagnozy, które psycholog stosuje, ale należy

pamiętać, że są to jednak zawsze deklaracje, bazujące na pamięci i szczerości osoby, która ich udziela.

Diagnoza osobowości jest możliwa również na podstawie obserwacji, która jest wolna od wskazanych powyżej problemów, choć wiąże się z innymi. Diagnoza na podstawie obserwacji bazuje na rzeczywistym zachowaniu, co jest jej niewątpliwą zaletą. Do ograniczeń takiej diagnozy należą natomiast 2 właściwości. Pierwszą z nich jest trudność w rozstrzygnięciu, na ile zaobserwowane zachowania i reakcje są typowe dla danej osoby (uwarunkowane jej właściwościami), a na ile są zdeterminowane sytuacyjnie, a więc będące efektem jakiejś szczególnej konfiguracji bodźców lub stanów wewnętrznych (np. nastroju), które są przez tę osobę doświadczane stosunkowo rzadko. Ograniczenie to jest szczególnie istotne w sytuacji, kiedy obserwacja jest jednorazowa, a słabnie, gdy obserwacja osoby w określonej kategorii sytuacji jest powtarzana. Drugą właściwością, będącą ograniczeniem diagnozy obserwacyjnej, jest trudność w rozstrzygnięciu, z którego poziomu modelu OKC – a więc warstwy Objawów, Kompetencji czy Cech – warunkowane jest dane zachowanie lub reakcja. Zaobserwowane zachowanie lub reakcja mogą być bowiem przejawem określonego rodzaju objawów problemów ze zdrowiem emocjonalno-społecznym i jako takie mogą występować u osoby badanej od niedawna lub w reakcji na jakąś trudną sytuację życiową. Mogą one jednak być również przejawem deficytu w zakresie jakiejś kompetencji osobowościowej lub wynikać z trwałej cechy temperamentu (lub konfiguracji cech temperamentu).

Rozdzielenie opisu funkcjonowania na warstwy, jest możliwe w diagnozie psychometrycznej, dokonanej przez psychologa. Diagnoza ta, jak to jednak zauważono powyżej, ma również swoje ograniczenia. W związku z tym najlepszym rozwiązaniem jest integracja wyników pochodzących z różnych źródeł, zatem obserwacyjnej diagnozy za pomocą typów, przeprowadzonej przez nauczyciela, oraz psychometrycznej diagnozy za pomocą wymiarów, przeprowadzonej przez psychologa w Aplikacji OKC.

Sytuacje będące podstawą diagnozy obserwacyjnej

Sytuacyjny pomiar osobowości umożliwia obserwację wyróżnionych typów osobowości, czyli wzorców funkcjonowania w 2 rodzajach sytuacji:

- 1) relacje z rówieśnikami, w tym sytuacja swobodnych kontaktów z rówieśnikami, praca grupowa oraz sytuacja konfliktowa między rówieśnikami, np. kłótnia, nieporozumienie;
- 2) indywidualna aktywność zadaniowa, w tym praca samodzielna w trakcie zajęć, zabawa indywidualna w czasie wolnym oraz sytuacja niepowodzenia.

Nauczyciel może obserwować ucznia w naturalnej sytuacji lub ją zaaranżować. Taka aranżacja jest jednak stosunkowo łatwa do przeprowadzenia tak, aby wyglądała naturalnie, ponieważ są to codzienne szkolne okoliczności.

Nauczyciel diagnozujący wzorzec funkcjonowania (czyli typ osobowości) jest tu obserwatorem ucznia i jego zachowania. Ważną zaletą tego rodzaju pomiaru jest to, że nauczyciel nie musi znać ucznia, ponieważ dokonuje diagnozy tylko i wyłącznie na podstawie obserwowanej sytuacji. Oczywiście można obserwację powtórzyć w kolejnej tego rodzaju sytuacji, co zwiększy trafność opisu, ale nie jest konieczna wcześniejsza dobra znajomość ucznia przez nauczyciela. Taka znajomość jest warunkiem trafności diagnozy w Aplikacji OKC, w której źródłem informacji na temat ucznia jest jego nauczyciel.

Procedura obliczania wyniku

Nauczyciel obserwuje zachowanie ucznia w obu opisanych powyżej sytuacjach, a następnie określa podobieństwo zachowania ucznia do 4 wzorców na 3-punktowej skali:

- 2 (tak), gdy wyraźnie zaobserwował wszystkie lub większość zachowań i reakcji wymienionych dla danego wzorca;

- 1 (raczej tak), gdy zaobserwował tylko część z wymienionych zachowań i reakcji lub gdy nie ma całkowitej pewności, czy wymienione zachowania lub reakcje wystąpiły;
- 0 (nie), gdy nie zaobserwował zachowań i reakcji wymienionych dla danego wzorca.

Ważne jest, aby nauczyciel zapoznał się wcześniej z opisami wszystkich wzorców, żeby wiedzieć, na co zwracać uwagę podczas obserwacji zachowania. Po zakończeniu obserwacji nauczyciel ocenia, które z opisanych wzorców funkcjonowania wystąpiły w zachowaniach i reakcjach obserwowanego ucznia. W ostatnim kroku dodaje punktację z obu rodzajów sytuacji. Suma w przedziale 2-4 oznacza, że dany wzorec funkcjonowania był wyraźnie widoczny w zaobserwowanych zachowaniach i reakcjach obserwowanego ucznia.

Wynik diagnozy obserwacyjnej

W tabeli 1 zaprezentowane są opisy 4 wzorców zachowania, na które składają się prawdopodobne konfiguracje wysokich lub niskich wyników zmiennych wyróżnionych w 3 warstwach osobowości w modelu OKC: Objawy dobrostanu i problemów, Kompetencje osobowościowe oraz Cechy temperamentu. Szczegółową diagnozę każdej warstwy może przeprowadzić psycholog w Aplikacji OKC.

Tabela 1. Podstawowe typy osobowości

Wzorzec	Objawy dobrostanu i problemów	Kompetencje osobowościowe	Cechy temperamentu
Typ 1	Objawy problemów eksternalizacyjnych	• Impulsywność (brak kompetencji Elastycznej samokontroli) • Egoizm (brak kompetencji Odpowiedzialności społecznej)	Dynamiczność
Typ 2	Objawy problemów internalizacyjnych	• Dyfuzyjność (brak kompetencji Samomotywacji) • Nieśmiałość (brak kompetencji Asertywności) • Egoizm (brak kompetencji Odpowiedzialności społecznej)	Wrażliwość
Typ 3	Objawy problemów psychastenicznych	• Zahamowanie (brak kompetencji Elastycznej samokontroli) • Nieśmiałość (brak kompetencji Asertywności)	Inercyjność
Typ 4	Objawy dobrostanu	Kompetencje: • Samomotywacja • Elastyczna samokontrola • Asertywność • Odpowiedzialność społeczna	Wytrzymłość

Wersje rozwojowe Sytuacyjnego pomiaru osobowości

Arkusze Sytuacyjnego pomiaru osobowości zostały przygotowane dla 3 grup wiekowych:

(1) przedszkole (3-6 lat)

(2) klasy 1-3 szkoły podstawowej (7-9 lat)

(3) klasy 4-8 szkoły podstawowej oraz szkoła ponadpodstawowa (10-19 lat)

Arkusze obserwacyjne dla każdej z tych grup wiekowych znajdują się w załącznikach.

Załączniki

Załącznik 1. Arkusz obserwacyjny Sytuacyjny pomiar osobowości w przedszkolu.

Załącznik 2. Arkusz obserwacyjny Sytuacyjny pomiar osobowości w klasach 1-3 szkoły podstawowej..

Załącznik 3. Arkusz obserwacyjny Sytuacyjny pomiar osobowości w klasach 4-8 szkoły podstawowej oraz w szkole ponadpodstawowe.

Bibliografia

Cieciuch, J., Strus, W., Skimina, E. (2023a). *Objawy-Kompetencje-Cechy.*

Całościowa diagnoza osobowości. Podręcznik diagnosty. Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Cieciuch, J., Strus, W., Skimina, E., Ponikiewska, K., Rogoza, R., Topolewska-Siedzik, E., Skoczeń, I., Rymarczyk, K., Jasiński, B. (2023b).

Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Koncepcja i pomiar. Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.